

CÂNİBİ ALİ PAŞA

HABSBURG VİYANASI'NDA SON OSMANLI BÜYÜK ELÇİSİ

(1740-1741)

HÜSEYİN ONUR ERCAN

VakıfBank Kültür Yayınları: 0294
Tarih: 080

CÂNİBİ ALİ PAŞA
HABSBURG VİYANASI'NDA SON
OSMANLI BÜYÜK ELÇİSİ (1740-1741)
HÜSEYİN ONUR ERCAN

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kapak Resmi
Cânibî Ali Paşa'nın çağdaş bir gravürü
(1740-42) Johann Martin Bernigeroth,
"Tschanibei Ally Bassa / Tuerckischer
GrossBothschafter am Kaysers.
Hofe.", (takriben 1740-1742), Yazarın
koleksiyonundan.

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6647-15-2

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevî ve mali hakları saklıdır.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın A.Ş.
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 71320

1. Baskı: Şubat 2024

CÂNİBÎ ALÎ PAŞA

HABSBURG VİYANASI'NDA
SON OSMANLI BÜYÜK ELÇİSİ
(1740-1741)

HÜSEYİN ONUR ERCAN

HÜSEYİN ONUR ERCAN

2006 yılında İstanbul Üniversitesi Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans öğrenimini aynı üniversitenin Yeniçağ Tarihi Programı'nda 2010-2013 yıllarında Prof. Dr. Feridun M. Emecen danışmanlığında tamamladı. *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi: Rudolf Schmid'in Nihai Raporunun Türkçeye Çevirisi ve Otuz Yıl Savaşları ile İlişkisi (1629-1643)* adlı yüksek lisans tezi kapsamında Erasmus Programı ile Viyana'da bulundu. 2019'da doktora derecesine, 2022 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından *Pasarofça Antlaşması, 1718: Diploması ve Barış başlığıyla* neşredilen, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Programı'nda Prof. Dr. Murat Uluskan danışmanlığındaki teziyle ulaştı. Doktora sırasında bir yıl süreliğine ve TÜBİTAK (2214-A) desteğiyle Viyana'da Prof. Dr. Claudia Römer danışmanlığında araştırma yaptı. Akademik çalışmaları ağırlıklı olarak Yeni Çağ Osmanlı-Habsburg ve Prusya diplomatik ilişkileri üzerinedir. Hâlen Türk-Alman Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Makaleleri dışında kitap çevirisi ve editörlükleri bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Yazarın bu çalışması TÜBİTAK tarafından 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı'nın 2022/1 dönemi kapsamında desteklenmiştir.

Anneciĵime...
Ruhu ŝād, mekâni cennet ola

İÇİNDEKİLER

Takdim	13
Prof. Dr. Feridun M. Emecen	
Önsöz	17
Giriş	23

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK ELÇİLER, DİPLOMATİK MİSYON VE ZAMANIN RUHU

Kahire'den Viyana'ya "Cânib" Ali Efendi	49
Danimarka Asıllı Anton Corfiz Kont Von Ulfeld	61
Büyük Elçilerin Atanması	65
1740-41 Yıllarındaki Siyasî Hadiseler	69
Zamanın Ruhu ve Teşrifat Anlayışı	80

İKİNCİ BÖLÜM

CÂNİBÎ ALİ PAŞA'NIN VİYANA ELÇİLİĞİ

İstanbul'daki Hazırlıklar	91
Osmanlı Büyük Elçisi İçin Viyana'daki Hazırlıklar	104
İstanbul'dan Yolculuk ve Güzergâh	117
Muazzam Elçilik Kafilesinin Belgrad'a İntikali	122
Sava'da Tombaz Köprü Üzerinde Elçi Mübadelesi	131
Habsburg Başkenti Öncesi Son Durak: Schwechat	172
Teşrifat Toplantıları, Hastalık ve Protokol Krizi	175
Cânibî'nin Yazılı Beyanıyla Düğümün Çözülmesi	203

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CÂNİBÎ ALİ PAŞA'NIN VİYANA GÜNLERİ

Büyük Elçilik Alayının Şehre Girişi	209
Kayzer VI. Karl'ın Huzurunda	223
Diğer Diplomatik Temaslar, Osmanlı / Türk Tebaası ve Ticaret	242
Viyana'da Gündelik Yaşam	257
Tarassutla Memur Habsburglu Yüzbaşılarının Günlük Raporlarına (<i>Diarium</i>) Yansıyanlar	269
Kraliçe Maria Theresia Tarafından İlk Resmikabul	283
Kraliçe Maria Theresia'ya Veda Ziyareti	307
Belgrad Hududunda Dönüş Mübadelesi	313
Elçilik Avrupa Basınına Nasıl Yansıdı?	317
Sonuç	325
Hâşiye	331
Kaynakça	335
Dizin	349

GÖRSEL, TABLO VE KROKİLER

Görsel 1: Cânibî Ali Paşa'nın çağdaş bir gravürü (1740-42)	60
Görsel 2: Kont von Ulfeld'in çağdaş bir gravürü (tarihsiz)	63
Görsel 3: Kraliçe Maria Theresia'nın tahta cülûsuyla birlikte Habsburg Monarşisi'nin parçalanması tehdidini gösteren bir Felemenk el ilanından detay (1742)	72
Görsel 4: Hedâyâ-yı Hümâyûn (1 Eylül 1740)	93
Görsel 5: Osmanlı sefâret heyeti için Leopoldstadt'ta kiralananan konaklar ve kapasiteleri	115
Görsel 6-7: Osmanlı kafilesinin Zemun'daki mevcudunun dökümü (Temmuz 1740)	124-125
Görsel 8: Elçi mübadelesinin gerçekleşeceği tombaz köprüünün çizimi (18 Mayıs 1740)	135
Görsel 9-11: Osmanlı kafilesinin teati sonrası mevcudunun dökümü (4 Temmuz 1740, Mohaç)	152-155
Görsel 12: VI. Karl'a arz edilen bir takrir ve kayzerî hatla derkenar şeklinde emirden detay (30 Temmuz 1740)	179
Görsel 13: Cânibî Ali Paşa'ya ait Almanca sağlık raporundan detay (4 Ağustos 1740, Schwechat)	188
Görsel 14: Cânibî Ali Paşa'nın şehre giriş protokolünü kabulüne dair beyanı (19 Ağustos 1740)	202
Görsel 15: Cânibî Ali Paşa'nın yazılı beyana attığı imza (19 Ağustos 1740)	206
Görsel 16: Cânibî Ali Paşa'nın Viyana'ya girişini tasvir eden çağdaş bir gravür (tarihsiz)	210

Görsel 17: Cânibî Ali Paşa'nın Viyana'ya girişini tasvir eden bir gravür (1744)	212
Görsel 18: Cânibî Ali Paşa'nın Viyana'ya girişini tasvir eden bir gravür (1740)	213
Görsel 19: Cânibî Ali Paşa'nın Viyana'ya girişini tasvir eden bir gravürden detay (1740)	214
Görsel 20: Kayzerî yazlık ve eğlence sarayı Schloss Favorita (Salomon Kleiner, 1725)	224
Görsel 21: Cânibî Ali Paşa'nın IV. Karl'ın huzuruna kabulünde uyacağı teşrifat kaideleri (1 Eylül 1740)	228
Görsel 22: Cânibî Ali Paşa tarafından 3 Eylül 1740'ta IV. Karl'a teslim edilen 8-17 Nisan 1740 tarihli nâme-i hümayûn	238
Görsel 23: Leopoldstadt varoşundan suriçi Viyana'ya bakış (1730)	263
Görsel 24: Rotenturm'dan Leopoldstadt varoşuna bakış (1725)	265
Görsel 25: Kayzerî yüzbaşılarının tuttuğu günlük raporlardan bir örnek (6 Ekim 1740)	271
Görsel 26: Kraliçe Maria Theresia yirmi beş yaşında Macar –tâc giyme töreni– elbisesiyle (1742)	284
Görsel 27: I. Mahmud adına Maria Theresia'ya gönderilen 7-16 Şubat 1741 tarihli nâme-i hümayûnun sureti	290
Görsel 28: Viyana imparatorluk sarayı Hofburg'un dış görüntüsü (1725)	299
Görsel 29: Viyana imparatorluk sarayı Hofburg'un iç avlusu ve –solda– Leopold Kanadı (1725)	300
Görsel 30: Viyana imparatorluk sarayı Hofburg'un iç avlusu ve –solda– Leopold Kanadı (günümüz)	300
Görsel 31: Hofburg'un iç avlusundaki merdivenli elçi kapısı – <i>Botschafterstiege</i> (güncel hâli)	301

TABLÖLAR

Tablo 1: Cânibî Ali Paşa ve Kont von Ulfeld'in büyük elçilik misyonlarına ait zaman çizelgesi	66
Tablo 2: Hedâyâ-yı Hümâyûn listesi (Tahrîren fi sene 1153)	94
Tablo 3: Kont von Ulfeld'in İstanbul'a getirdiği hediyeler	100
Tablo 4: Osmanlı sefâretinin dönüş yolculuğunda kullanması için ısmarlanan gemiler (Şubat 1740)	105
Tablo 5: Osmanlı sefâreti için kiralanan konaklar ve kapasitelerinin dökümü (26 Nisan 1740)	116
Tablo 6: Osmanlı kafilesinin Zemun'daki mevcudunu gösteren listenin transkripsiyonu ve tercümesi	126
Tablo 7: Osmanlı kafilesinin teati sonrası mevcudunu gösteren listenin transkripsiyonu ve tercümesi	156
Tablo 8: Şehre giriş alayının düzeni	215
Tablo 9: 1740, 1748, 1758 ve 1792 yıllarında Osmanlı elçilerinin <i>Viyana Gazetesi</i> 'nde yer bulan haber miktarları	318

ŞEMALAR

Şema 1: Çapalarla sabitlenmiş hâldeki mübadele mahallinin şeması	133
Şema 2: Elçi konağındaki divanhanede kimin nerede duracağını gösteren ve Ali Paşa'ya onaylatılan şema	220
Şema 3: Maria Theresia döneminin ilk yıllarında Leopold Kanadı'nın birinci katındaki erkek merasim dairelerinin şeması	302
Şema 4: Kraliçe Maria Theresia'nın huzura kabul düzeninin şeması (27 Nisan 1741)	305

KROKİLER

Büyük elçilik alayının Viyana girişinde ve şehir içinde kullandığı güzergâhlar

Kroki 1: Alayın Viyana'ya Giriş Güzergâhları	255
Kroki 2: Alayın Viyana İçindeki Güzergâhları	256

TAKDİM

PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN

Küçük bir beylikten kısa süre içinde büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlıların kuruluş yıllarında itibaren siyasi ilişkiler ağı içinde yoğun sayılabilecek diplomatik temaslarla giderek bu sahada hatırı sayılır bir tecrübe kazandıkları açıktır. Orhan Bey'in o dönemin Avrupası'nın diplomatik teamülleri ileri düzeyde olan İtalyan şehir devletleriyle ilişkileri yanında Bizans imparatoru Kantakuzenos'un en yakın müttefiki olarak dönemin siyasi hayatında dikkate değer bir konum kazandığı, karışık politik girişimler içinde yer aldığı (Cenova-Venedik ve Bizans) bilinmektedir. Bu çerçevede büyük bir imparatorluğa dönüşmesiyle Doğu'da ve Batı'da daima göz önüne alınması gereken, diplomasi teamülleri de bu zaman zarfında oluşan Osmanlılar, bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren genel olarak bilhassa Batı dünyasında devletlerarası ilişkilerde mütekabiliyet prensibi içerisinde diplomasiye daha çok ağırlık verecekleri bir devre doğru adım atacaklardı. Orta Avrupa'dan çekilme döneminde genel olarak sahada değil diplomatik girişimler sonucu masa başında kazanılan zaferlere şahit olundukça diplomasiye daha çok ağırlık verilecek bir devrin kapıları ardına kadar açılmaya başlayacaktı. Bu bağlamda hiç şüphe yok ki diplomatik temsilciler olarak elçilerin artık hayati rol oynayacakları bir devreye giriliyordu, onlar sadece geçici temsilcilik değil giderek daimileşmeye başlayan ve devletlerin menfaatlerini savunacak, gittikleri yerlerde istihbarat toplayacak yeni vazifelerle mücehhez kılınıyorlardı. XVIII. yüzyılın diplo-

matik teamülleri içinde devleti temsil eden elçilerin hazırladıkları raporlar merkezde değerlendirilerek ileri vadede oluşacak dış siyasetin belirlenmesinde daha çok etkili olacaktı.

Hüseyin Onur Ercan tarafından kaleme alınan elinizdeki kitap da siyasetin/diplomasinin zaferini adeta ilan ettiği Aydınlanma çağının eşliğinde büyük bir birikime haiz bir elçinin faaliyetlerinin, gidiş, kabul ve dönüş macerasının yeni belgeler ışığında tesbitine dayanıyor. Bu elçi, zorlu ve çetin bir bürokratik ağ içinde kademe kademe yükselen, alışılmadık biçimde Tersane-i Âmirede başlayan resmi memuriyet hayatında baş defterdarlığa kadar uzanan yükselişle döneminin parlak bürokratları arasında sivrilen Canibî lakaplı Ali Efendi'dir. Dönemin önemli devlet adamlarından Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadaretinde onunla muhtemel tanışıklığının tesiriyle kendine yol bulduğu anlaşılan Ali Efendi'nin siyasi meselelerin çok kritik bir devresinde devleti temsil etmek üzere Viyana'ya gidişi ve faaliyetlerini yetkiyle ele alan bu çalışma, her şeyden önce kullanılan kaynak çeşitliliği ve bilhassa Habsburg arşivlerinin devreye sokulması ile ayrı bir kıymeti haiz bulunuyor.

Çalışma Osmanlı-Habsburg savaşını sona erdiren 1739 anlaşmasının ardından dış ilişkiler bağlamı içinde dönemin siyasi hadisesini irdeledikten sonra Ali Efendi'nin kariyerini ve niçin elçi olarak seçildiğini çok vazıh biçimde resmediyor, büyükelçilik atanma meselesini vukufu izah ediyor, hatta mukabil olarak yollanan Habsburg elçisinin durumuyla da kıyaslanarak karşılıklı diplomatik girişimin güzel bir tasvirini okuyucularına sunuyor. Ali Efendi'nin, Rumeli beylerbeyliği payesiyle paşa unvanını alarak görevlendirildiği büyükelçiliğine rast gelen 1740-1741 devresinde dikkat çekici siyasi sürece bakılarak elçiliğinin hangi şartlarla ve nasıl bir atmosferde vuku bulduğu temellendiriliyor. Habsburgların ciddi bir taht değişimi (Maria Teresia'nın tahta geçişi) ve krizi yaşadıkları bir zaman diliminde Babialî'nin bakı-

şı, buna karşılık Habsburgların endişeleri aktarılıyor, bu arada Osmanlı tarafının yaşadığı Doğu meselesinin mahiyeti bu gelişmelere dahil ederek elçilerin oynayacağı rollerin ne kadar hayati olduğuna temas ediliyor. Kitapta bundan sonra Habsburglar temelli olarak hayat tarzının nasıl bir değişim içinde olduğu konu ediliyor, Ali Paşa'nın Viyana günlerinin "zamanın ruhu" bağlamı içinde nasıl değerlendirilebileceğinin altı çiziliyor.

Aktarıldığına göre Canibî Ali Paşa bu büyük misyonunu hayli kalabalık bir heyetle 922 kişi ve 1200 binek ve yük hayvanıyla büyük bir kabile halinde gerçekleştirmişti. Yazar bunun lehte sonuçlanan Belgrad barışı (1739) dolayısıyla karşı tarafa bir gövde gösterisi yapma niyeti olarak açıklanmasını doğru bulmamaktadır. Çünkü Osmanlı elçilik heyetleri zaten bu şekilde devletin bizatihi kendi ihtişamını gösteren sembollerle yüklü kalabalık heyetlerden oluşmaktadır. Yine yapılan tesbite göre Canibî Ali Paşa'nın Viyana'da huzura kabulü meselesinde ciddi protokol krizleri yaşanmış; teşrifatın kendi devletlerinin üstünlüğüne yönelik hassasiyetleriyle bağlantılı bir perde arkası diplomatik tartışmalar husule gelmiştir. Kitapta bunlar orijinal raporlara ve günlüklere dayalı olarak çok dikkatli şekilde açıklanmaktadır. Yani yazara göre: "1740'ta artık yeni hiçbir şey olmayan Osmanlı elçiliklerinin yönetiminde kültürel uygulamalar sorunu düzenli olarak ortaya çıkıyordu."

Kitaptaki bu önemli tesbitleri uzatmak mümkündür, ama bu gibi bilgilerin takdirini okuyucuya bırakarak eserin tertibinden ve kurgusundan biraz söz etmek gerekir. Kitap meseleleri siyasi anlamda özetleyen ve kaynakların mahiyetini vurgulayan bir girişle başladıktan sonra ilk bölüm diplomatik misyon konusunu, elçilerin kariyer çizgisi içinde değerlendirmektedir. Burada bir taraftan Osmanlı elçisi Canibî Ali Paşa diğer tarafta ise Habsburg temsilcisi Anton Corfiz Kont von Ulfeld'in pozisyonlarına

karşılaştırmalı olarak temas edilmektedir. Ayrıca elçilerin 1740-41 devresindeki görevlerinin hangi siyasi temelde cereyan ettiği konusu da bu bölümde ele alınmış durumdadır. Buna şüphesiz karşılıklı teşrifatın zamanın ruhu içinde nasıl tanımlanabileceği de eklenmiştir. İkinci kısımda ise bu defa bir Osmanlı elçilik heyetinin Viyana'ya kadar uzanan yolculuk macerasının safhaları, teşrifat problemlerine hayli ayrıntılı şekilde değinilmiştir. Son bölümde ise Ali Paşa'nın Viyana'daki durumu, temasları, algılar, kabul merasimleri ve kamuya yankıları layığıyla değerlendirilmiştir. Şu tesbitler kitabın değerini göstermeye yeterli görünür:

Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkiler tarihi özelinde bu karşılıklı son büyük elçilikler, aynı zamanda karşılıklı ihtişamın gerek serhaddeki mübadelede ve gerekse imparatorluk başkentlerinde son kez sahnelenmesi anlamına geliyordu. Dostluğu yeniden tesis ve barışı istihkâm ederken Bâbîâli hükûmeti, yarım asır öncesinin kaos yıllarının ve sonrasındaki kayıpların izlerini silmek için muhatabı nezdinde bilhassa güçlü bir intiba oluşturmak ve üstünlük kurmak istemiş görünmektedir. Bu intibai tahkim etmek üzere Osmanlı büyük elçisinin de üzerine düşen vazifeyi eksiksiz, belki de fazlasıyla yerine getirdiği, dönemin resmî ve kamuya açık kaynaklarından okunabilmektedir.

Kıymetli meslektaşım Hüseyin Onur Ercan'ın bu çalışmasının en değerli yanı Habsburg arşivlerini derinlemesine kullanması ve böylece karşılaştırmaya salih bir diplomatik çerçeveyi Canibî Ali Paşa üzerinden okuyucularına rahat okunup anlaşılabilir bir üslupla sunmuş olmasıdır. Ayrıca bu kitap Osmanlı-Habsburg diplomasi tarihi açısından önemli bir boşluğu dolduran, yer yer yapılan araştırmalardaki hataları tashih eden ve bu açıdan ciddi bir katkı sağlayan örnek bir çalışmayı da yansıtır.